

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

## 1 Regels voor de beoordeling

---

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VO.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit VO van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommiteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommiteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.  
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

## 2 Algemene regels

---

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het bij de toets behorende correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
  - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
  - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
  - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
  - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
  - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
  - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden met inachtneming van het correctievoorschrift toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.  
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.  
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.
- NB1 Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.
- NB2 Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.  
Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten.  
Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht.  
Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een onvolkomenheid bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk nadat de onvolkomenheid is vastgesteld via Examenblad.nl verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

NB

Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.

Een onvolkomenheid kan ook op een tijdstip geconstateerd worden dat een aanvulling op het correctievoorschrift te laat zou komen.

In dat geval houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

### **3 Vakspecifieke regels**

---

Voor dit examen kunnen maximaal 47 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

## 4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

### Opgave 1 (On)rechtvaardig internet

#### 1 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van het begrip capability: de mogelijkheid die een mens heeft om te kiezen en te handelen 1
- een weergave van het begrip functioning: het verwezenlijken van deze mogelijkheden 1
- een uitleg dat de levenskwaliteit in de Keniaanse samenleving wordt verbeterd omdat het kunnen huren van digitale schoolboeken de mogelijkheid geeft (capability) om naar school te gaan (functioning) 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Een capability is de mogelijkheid die een mens in een samenleving heeft. Het is een 'substantiële vrijheid' of kans om te kiezen en te handelen 1
- Een functioning is de daadwerkelijke verwezenlijking van deze mogelijkheid 1
- De levenskwaliteit in de Keniaanse samenleving is verbeterd. De allerarmsten konden de vereiste boeken niet betalen om naar school te gaan. Met de mogelijkheid van het huren van digitale schoolboeken kunnen veel meer kinderen kiezen (capability) om naar school te gaan (functioning) 1

#### 2 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat Rawls' rechtvaardigheidstheorie meer egalitair is op het gebied van nationale verdelende rechtvaardigheid 1
- een uitleg dat Rawls' rechtvaardigheidstheorie meer minimalistisch is op het gebied van mondiale verdelende rechtvaardigheid 1
- een uitleg dat volgens Rawls internationale winstgevende bedrijven geen start-ups van internetbedrijven in Afrikaanse sloppenwijken hoeven te ondersteunen omdat gelijke kansen creëren een verantwoordelijkheid is van de binnenlandse institutionele ordening 1
- een uitleg dat volgens utilisten internationale winstgevende bedrijven wel start-ups van internetbedrijven in Afrikaanse sloppenwijken moeten ondersteunen omdat zij redeneren vanuit het grootste geluk voor het grootste aantal mensen 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Rawls' rechtvaardigheidstheorie gaat ervan uit dat iedereen binnen een bepaalde samenleving gelijke kansen en mogelijkheden moet hebben. De institutionele ordening binnen de samenleving moet deze gelijkheid zo goed mogelijk garanderen. Op het gebied van nationale verdelende rechtvaardigheid heeft Rawls dus een egalitaire positie 1
- Maar 'gelijkheid' is volgens Rawls geen universele waarde. Elke samenleving moet voor zichzelf bepalen wat die gelijkheid inhoudt. Ten aanzien van mondiale verdelende rechtvaardigheid is volgens Rawls dan ook alleen maar een minimalistische positie denkbaar. Grote welvaartsverschillen zijn alleen maar onrechtvaardig als er sprake is van een tekort aan basisbehoeften en mensenrechten 1
- Volgens Rawls zouden de jongens uit de sloppenwijken dezelfde kansen moeten krijgen als iedere andere jongen. Hiervoor is de binnenlandse institutionele ordening verantwoordelijk. Het kunnen opstarten van een internetbedrijf is geen kwestie van een tekort aan basisbehoeften en mensenrechten. Daardoor hebben de internationale winstgevende bedrijven niet de morele plicht om de start-ups van internetbedrijven in Afrikaanse sloppenwijken te ondersteunen 1
- Om te bepalen wat goed of rechtvaardig is, gaat het utilisme uit van de hedonistische calculus: het grootste geluk voor het grootste aantal mensen. Utilisten zouden dus vinden dat internationale winstgevende bedrijven best een gedeelte van hun winst kunnen investeren in start-ups van Afrikaanse internetbedrijfjes. Welvaart bereikt op die manier veel meer mensen 1

**3 maximumscore 3**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat tekst 1 de vooronderstelling van westerse lezers suggereert dat een mobiele telefoon een luxe goed is en 'ternauwernood een maaltijd per dag eten' een tekort aan noodzakelijke goederen inhoudt 1
- een uitleg dat een Afrikaan hier tegenin kan brengen dat voor hem een mobiele telefoon evengoed een noodzakelijk goed is als voedsel, omdat hij anders geen eervol bestaan kan leiden / uitgesloten wordt 1
- een eigen beargumenteerd standpunt ten aanzien van Smiths definitie van armoede 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- In tekst 1 wordt gesuggereerd dat het opmerkelijk is dat Afrikanen ‘ternauwernood één maaltijd per dag eten’ maar wel een mobiele telefoon hebben. Vermeulen speelt met de vooronderstelling van lezers dat voedsel – in Smiths terminologie – een noodzakelijk goed is en dat een mobiele telefoon een luxe goed is en dus buiten de noodzakelijke goederen ter voorkoming van armoede valt. In dat licht is het namelijk nogal opmerkelijk dat je wel je behoefte aan luxe goederen kunt bevredigen door een telefoon te kopen, maar niet je behoefte aan noodzakelijke goederen door meer dan één maaltijd per dag te eten 1
  - Een Afrikaan kan tegen Vermeulens vooronderstelling inbrengen dat voor hem een mobiele telefoon wel degelijk een noodzakelijk goed is. Zonder die mobiele telefoon kan hij wellicht geen eervol bestaan leiden. Daarbij kan hij gebruikmaken van Smiths opvatting dat noodzakelijke goederen niet alleen maar basisbehoeften betreffen, zoals voedsel, maar ook goederen die noodzakelijk zijn om eervol te leven en niet uitgesloten te worden 1
  - Ik ben het niet eens met Smith omdat het in zijn opvatting over relationele armoede moeilijk is om vast te stellen wat precies noodzakelijke goederen zijn. Wat nodig is ‘om in leven te blijven’ is wel te omschrijven, maar ook dat is relatief: een Afrikaan kan misschien prima overleven met één maaltijd per dag, terwijl wij in het Westen geneigd zijn om dat als een tekort aan voedsel te bestempelen. En wat nodig is ‘voor een eervol bestaan’ is al helemaal relatief. Er zijn westerlingen die prima zonder mobiele telefoon kunnen leven en er zijn er die vinden dat ze zonder mobiele telefoon van van alles en nog wat zijn uitgesloten. En deze Afrikanen vinden kennelijk dat ze niet zonder mobiel kunnen. Is een Afrikaan met mobiel dan niet arm en een westerling die er geen heeft en wordt uitgesloten wel? 1
- of
- Ik ben het wel eens met Smiths opvatting over relationele armoede waarbij noodzakelijke goederen niet alleen ‘dat wat nodig is om in leven te blijven’ inhouden, maar ook ‘dat wat nodig is om een eervol leven te leiden’. Voor een Afrikaan is een mobiele telefoon een noodzakelijk goed om een eervol leven te leiden en gerespecteerd te worden. Het voorbeeld met de mobiele telefoon in Afrika laat dus zien hoezeer dat goed nodig is om uit de armoede te komen 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

**4 maximumscore 3**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat een staat soeverein is wanneer deze binnen het eigen grondgebied de hoogste macht vormt / geen verantwoording schuldig is aan anderen 1
- een uitleg dat de Amerikaanse wet de soevereiniteit van Nederland schendt volgens de redenering dat de Amerikaanse wet over de eigen landsgrenzen heen reikt, waardoor de Nederlandse wet op het eigen grondgebied niet meer de hoogste macht is 1
- een uitleg dat volgens deze redenering de Amerikaanse wet niet in overeenstemming is met het Handvest van de Verenigde Naties, omdat dit ervan uitgaat dat staten elkaars soevereiniteit moeten respecteren 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Een staat is soeverein wanneer deze binnen de grenzen van het eigen grondgebied de hoogste macht vormt en geen verantwoording schuldig is aan anderen. Dit betekent dat een staat zelf verantwoordelijk is voor interne aangelegenheden en daarin niets te maken heeft met de wetten van andere staten 1
- Volgens de Nederlandse wet mag de Amerikaanse overheid niet zonder gerechtelijk bevel vertrouwelijke gegevens van klanten van Nederlandse bedrijven bekijken. Maar als deze Nederlandse bedrijven gebruikmaken van Amerikaanse servers, geldt ineens ook de Amerikaanse wet. En volgens de Amerikaanse wet kan de Amerikaanse overheid Nederlandse bedrijven dan verplichten deze vertrouwelijke gegevens wel te laten zien. Deze Amerikaanse wet reikt over de eigen landsgrenzen heen en heeft daardoor bemoeienis op het grondgebied van andere landen. Daardoor is de Nederlandse wet niet meer de hoogste macht voor bedrijven op het eigen grondgebied, zoals het verhuurbedrijf in Aalsmeer, waardoor deze Amerikaanse wet de Nederlandse soevereiniteit schendt 1
- In het Handvest van de Verenigde Naties staat dat staten elkaars soevereiniteit moeten respecteren. De Amerikaanse wet, waarbij de eigen regels worden opgedrongen aan een andere staat, is niet in overeenstemming met dit uitgangspunt van het internationaal recht 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

**5 maximumscore 2**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argument voor de stelling dat het verzamelen van persoonsgegevens disciplineert: internetgebruikers laten hun internetgedrag bepalen door het feit dat ze bekeken kunnen worden 1
- een uitleg van het begrip ‘disciplinerende macht’: anonieme machtsstructuren bepalen de mens / bepalen wat normaal is 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Mensen die zich bekeken voelen doordat hun persoonsgegevens worden verzameld, zullen wellicht ook bewust hun internetgedrag aanpassen omdat ze wel of niet op een bepaalde manier ‘bekend’ willen staan. Het verzamelen van persoonsgegevens op internet disciplineert dus: het bepaalt het gedrag van individuen 1
- Bij disciplinerende macht is er geen zichtbare, duidelijk aanwijsbare machthebber. Anonieme machtsstructuren bepalen het gedrag van de mens door te bepalen wat normaal gedrag is 1

## Opgave 2 Monsanto, een zaadmultinational

### 6 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van persoonlijke ethiek met het begrip morele houding 1
- een uitleg van institutionele ethiek met het begrip verantwoordelijkheid 1
- een uitleg dat de kritiek in tekst 2 is opgesteld vanuit een institutionele ethiek: de verantwoordelijkheid voor het ontstaan van misoogsten en de rechtvaardigheid van contracten betreft instituties 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Bij een persoonlijke ethiek draait het om wat iemand in een concrete situatie moet doen en welke morele houding we naar elkaar moeten aannemen bij gevaar, bij verdriet of in allerlei andere situaties 1
- Bij een institutionele ethiek draait het om de rechtvaardigheid van instituties en wie er verantwoordelijk is. Deze vorm van ethiek speelt bijvoorbeeld een rol bij vraagstukken over eerlijke handel, veiligheid en recht 1
- De kritiek in tekst 2 komt voort uit een institutionele ethiek. Korthals besteedt geen aandacht aan de morele houding tussen individuele mensen in concrete situaties. Daarom is er geen sprake van een persoonlijke ethiek. Hij richt zich uitsluitend op de rechtvaardigheid van de voorwaarden van Monsanto en vraagt zich af of het belang van Monsanto wel opweegt tegen de risico's van misoogsten en monocultuur. Het lijkt erop dat niemand daar nog verantwoordelijkheid voor draagt. Deze kritiek is gericht op instituties en daarom betreft het hier institutionele ethiek 1

### 7 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van de opvatting van Cicero over privaat en gemeenschappelijk bezit: privaat bezit ontstaat door het gebruik van het van nature gemeenschappelijk bezit 1
- een uitleg dat een patent op verbeterde groente volgens Cicero niet rechtvaardig zou zijn: bij ruilen/een uitwisseling van privaat bezit moet het gemeenschappelijk voordeel altijd voorop staan 1
- een argumentatie met het begrip lokale rechtvaardigheid dat Walzer de werkwijze van Monsanto onrechtvaardig zou vinden: Nederlandse kwekers hadden zelf beschikt dat ze het kwekersrecht wensten te gebruiken en Monsanto verstoort deze zelfbeschikking 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Cicero is er van nature geen privaat bezit. Het ontstaat door gewoonte en door gebruik van gemeenschappelijk bezit door een persoon of volk. Het maatschappelijk recht moet dit privaat bezit beschermen. Maar van nature is volgens Cicero dus alles gemeenschappelijk 1
- Het patent op verbeterde groente staat niet toe dat anderen de groente verder verbeteren, terwijl dat wel een verbetering van de voedselvoorziening voor iedereen zou betekenen. We zijn volgens Cicero niet alleen maar voor onszelf geboren en onze medemensen kunnen terecht een beroep op ons doen. We moeten bij ruil en uitwisseling van privaat bezit het gemeenschappelijk belang altijd voorop stellen. Het is daarom niet rechtvaardig om verdere innovatie te blokkeren, zoals bij het patent wel het geval is 1
- Walzer ziet zelfbeschikking als lokale distributieve rechtvaardigheid. Hij bedoelt daarmee dat gemeenschappen uiteindelijk zelf moeten uitmaken hoe ze sociale goederen verdelen. Als een gemeenschap zelf kan bepalen hoe het voedsel en de kennis daarover veiliggesteld kunnen worden, dan noemt Walzer dat rechtvaardig. De Nederlandse kwekers hadden voor het kwekersrecht gekozen, maar de komst van de multinational verstoort de Nederlandse zelfbeschikking door de inzet van het patentrecht. Daarom is de werkwijze van Monsanto niet rechtvaardig volgens Walzer 1

**8 maximumscore 3**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de werkwijze van Monsanto aansluit bij Pogges opvatting over het ontstaan van armoede: Monsanto heeft veel macht binnen de mondiale economische/institutionele orde door het beïnvloeden van regelgeving, waardoor de armoede toeneemt 1
- een uitleg van Pogges kritiek op het verklarend nationalisme van Rawls: Rawls geeft zich geen rekenschap van de betekenis van de mondiale economische/institutionele orde op de verdeling van welvaart 1
- een uitleg dat Pogges kritiek op het verklarend nationalisme ook opgaat voor Singers vergelijking van het kind in de vijver: de verantwoordelijkheid voor armen is volgens Pogge de verantwoordelijkheid van medeplichtigen, niet van onschuldige omstanders zoals in de vergelijking van Singer 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Monsanto beïnvloedt de mensen die in de belangrijke instituties werken; het bevoordelen van Monsanto is goed voor je carrière en volgens Young ook voor je portemonnee. Dit sluit aan bij de opvatting van Pogge dat armoede ontstaat doordat instituties eenzijdig de belangen van multinationals zoals Monsanto dienen (de mondiale institutionele orde). Dus ook al zijn het officieel de nationale overheden of instituties die het beleid bepalen, eigenlijk heeft Monsanto onzichtbaar de hand in het binnenlands bestuur van andere landen. Vanwege deze invloed krijgt Monsanto de controle op de markt en worden de boeren overal steeds armer 1
- Rawls meent dat armoede vooral lokaal ontstaat door het tekortschieten van het lokale en nationale bestuur. Maar het voorbeeld van Monsanto laat volgens Pogge goed zien dat het vooral de invloed van de mondiale institutionele orde is die voor een ongelijke verdeling van welvaart zorgt 1
- Omstanders bij een vijver moeten volgens Singer een verdrinkend kind helpen, ook als ze geen schuld hebben aan de nood van het kind. Deze visie op de morele plicht van rijke landen als omstanders ten aanzien van armoede in ontwikkelingslanden, roept het beeld op dat rijke landen geen schuld hebben aan de armoede. Dat sluit aan bij het verklarend nationalisme dat stelt dat de oorzaak van de armoede in een land in dat land zelf ligt. Volgens Pogge is een vergelijking waarin de rijke landen medeplichtig zijn passender 1

**9 maximumscore 3**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat zowel Pogge als libertaristen zouden menen dat Monsanto geen positieve plicht heeft om wereldwijd het leven van mensen te verbeteren 1
- een uitleg dat Pogge en libertaristen het eens zouden zijn dat Monsanto onrechtvaardig opereert door onopvallend het toezicht en de regels te beïnvloeden: Monsanto schaadt de belangen van boeren / komt de negatieve plicht niet na 1
- een uitleg dat Pogge en libertaristen het oneens zouden zijn over de beste aanpak van dit probleem: Pogge wil liever méér toezicht door een hervorming van mondiale instituties en betere regels, terwijl libertaristen liever toezicht en regelgeving willen minimaliseren 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Pogge en libertaristen zijn het eens dat Monsanto geen positieve plicht heeft om armoede te herstellen die het niet zelf veroorzaakt heeft 1
- Volgens zowel Pogge als libertaristen is het rechtvaardig om anderen niet te schaden. Monsanto voldoet niet aan deze negatieve plicht. Monsanto beïnvloedt onopvallend de mensen die in de belangrijke instituties werken en gebruikt daarbij de macht van overheden om de belangen van Monsanto te dienen. Dat is onoprecht en schadelijk voor boeren en burgers 1
- Om dit probleem aan te pakken stelt Pogge voor om de spelregels voor internationale handel en recht aan te passen. Hij is voor meer regelgeving en beter toezicht op de toezichthouders. Libertaristen geloven dat meer toezicht of meer regelgeving nooit de oplossing kan zijn; dat is volgens hen juist de kern van het probleem. Zij stellen voor om de rol van toezichthouders te minimaliseren omdat het vrije verkeer tussen individuele burgers een betere garantie voor rechtvaardigheid biedt dan de organisatie van een machtige staat of machtig instituut 1

#### 10 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van de kritiek van Pogge op de (conjunctieve) vergelijking met een historische ondergrens: als het tegenwoordige beleid van Monsanto minder onrechtvaardig is voor arme boeren dan vóór 2008, dan is het nog steeds onrechtvaardig 1
- een uitleg van de kritiek van Pogge op de (diachrone) vergelijking door de tijd: de armoede neemt helemaal niet af / het is mogelijk dat de afname van de armoede van boeren niet door Monsanto veroorzaakt is 1
- een uitleg van de kritiek van Pogge op de (hypothetische) vergelijking ten opzichte van een situatie zonder Monsanto: er is niet één duidelijk alternatief scenario zonder Monsanto denkbaar 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Pogge neemt armoede wereldwijd alleen maar toe. Maar zelfs als de arme boeren het sinds 2008 minder slecht zouden hebben, dan wil dit niet zeggen dat het beleid rechtvaardig is. Want minder slecht is namelijk nog niet goed 1
- Pogge vraagt zich af of de data wel kloppen; volgens hem neemt de armoede alleen maar toe. Daarnaast vraagt hij zich af of als er werkelijk een afname van de armoede is, dit wel door het beleid van Monsanto komt. Misschien bestaat zo'n afname van armoede wel ondanks en niet dankzij het beleid van Monsanto 1
- Tot slot is het maar moeilijk vergelijken met een wereld zonder Monsanto. Er zijn oneindig veel alternatieve scenario's zonder Monsanto, al vergt het volgens Pogge wel wat fantasie om een wereld voor te stellen die minder rechtvaardig is dan de tegenwoordige. Daarom zegt deze vergelijking volgens Pogge niet zoveel 1

## Opgave 3 2025: een ruimte-utopie

### 11 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat een maatschappelijk verdrag een oplossing is voor een onhoudbare/onwenselijke natuurtoestand 1
- een uitleg dat de kolonisten zich **wel** in een natuurtoestand bevinden: zij moeten zonder gevestigde overheid een samenleving opbouwen 1
- een uitleg dat de kolonisten zich **niet** in een natuurtoestand bevinden: de organisatie van hun samenleving wordt op aarde al voorbereid / de kolonisten staan niet los van de aardse samenleving 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Hobbes bijvoorbeeld leven mensen zonder overheid in een natuurtoestand. Bij Hobbes is deze toestand bedreigend en mondt ze uit in een oorlog van allen tegen allen. Daarom moet er volgens hem een maatschappelijk verdrag komen. In ruil voor (een deel van) hun vrijheid krijgen mensen een overheid terug die hun een veilig en beschermd bestaan geeft 1
- In zekere zin is de toestand van de kolonisten te vergelijken met een natuurtoestand. Als zij op Mars komen, is er nog geen regering die hun bestaan regelt. Zij zullen met elkaar tot overeenstemming moeten komen hoe zij willen leven. Omdat er nog geen maatschappelijke structuur is, kan dit echter ook uitmonden in een oorlog tussen de kolonisten of ze kunnen elkaars rechten schenden 1
- Aan de andere kant wordt het verblijf op Mars goed voorbereid. De kolonisten leven op aarde ook onder een overheid en zij zullen van tevoren goede afspraken maken over de manier van samenleven. Zij komen dus niet in een volledige natuurtoestand terecht, maar nemen als het ware de overheid vanaf aarde mee 1

### 12 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de anderen volgens Singer een morele plicht hebben, omdat a) lijden/honger slecht is, b) alle mensen gelijkwaardig zijn, c) iedereen moet helpen als hij maar een klein offer hoeft te brengen 1
- een uitleg dat de gematigde variant alleen van toepassing is als de andere kolonisten niet overvraagd worden / niet iets van morele betekenis moeten opofferen 1
- een uitleg dat volgens Murphy's coöperatie- of samenwerkingsprincipe een kolonist wel de plicht heeft zijn billijke deel te leveren 1
- een eigen argumentatie of Luna's nalatigheid wel of niet van invloed is op de plicht van de andere kolonisten, waarin een afweging wordt gemaakt tussen leed en verantwoordelijkheid 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Singer heeft iedere kolonist de plicht om Luna te helpen. Er is namelijk duidelijk sprake van leed als Luna honger lijdt. Als alle kolonisten helpen, hoeven zij maar ongeveer een zevende deel van hun voorraad af te staan, dus zij zullen zelf niet direct honger lijden. Tot slot is iedere mens volgens Singer gelijkwaardig en hebben de andere kolonisten de plicht om de honger van Luna te verlichten

1
  - De gematigde variant van het opofferingsprincipe houdt in dat we alleen verplicht zijn iets te doen als we daarvoor niet iets van morele betekenis hoeven opofferen. De reservevoorraad is natuurlijk van grote waarde voor de andere kolonisten. Als zij hier iets van moeten afstaan is dat dus een groot offer. Alleen wanneer zij zeker weten dat zij genoeg hebben, hebben de andere kolonisten volgens de gematigde variant van het opofferingsprincipe de plicht om iets van hun voorraad aan Luna te geven

1
  - Murphy heeft kritiek op het opofferingsprincipe van Singer, omdat het individuen overvraagt. Volgens Murphy heeft alleen de groep de plicht om het leed van Luna te verhelpen. Dit noemt Murphy het coöperatie- of samenwerkingsprincipe. Iedere kolonist moet daarin zijn billijke deel leveren. In dit geval zou dat bijvoorbeeld een zevende deel van ieders voorraad zijn. Meer geven hoeft niet en is alleen een kwestie van liefdadigheid. Iedere kolonist heeft de plicht om zijn billijke deel te leveren, dus hij kan zich niet achter Murphy verschuilen om Luna niet te helpen

1
  - Ik vind dat Luna's nalatigheid wel degelijk invloed heeft op de verantwoordelijkheid om haar te helpen. Zij heeft zelf vergeten een reservevoorraad aan te leggen, terwijl de andere kolonisten hier wel moeite voor hebben gedaan. Daarom hoeft Luna wat mij betreft niet te rekenen op een groot deel van de voorraad van de andere kolonisten. Ik vind dat de andere kolonisten alleen verantwoordelijk zouden zijn voor Luna als zij haar iets hebben aangedaan of als Luna buiten haar eigen schuld om iets tekortkomt. Het leed is echter duidelijk Luna's eigen schuld en dus ook haar eigen verantwoordelijkheid

1
- of
- Wat mij betreft moeten de andere kolonisten Luna sowieso helpen, ook al heeft zij zelf vergeten een reservevoorraad aan te leggen. De kolonisten zijn met een kleine groep op Mars en hebben alleen kans daar te overleven als ze in het algemeen belang handelen. Zij zijn met elkaar verantwoordelijk voor de hele kolonie en ieders welzijn. Het is goed om Luna op haar nalatigheid aan te spreken, maar zij hoeft daar niet met honger onder te lijden. Verantwoordelijkheid voor het algemeen belang weegt in dit geval zwaarder

1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

**13 maximumscore 3**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met tekst 4 dat de spanning tussen collectieve en individuele zelfbeschikking groeit als de omvang van de kolonie toeneemt: er zullen niet langer unanieme beslissingen genomen kunnen worden waar iedere kolonist het mee eens is 1
- een uitleg dat volgens Mill aardse landen kritiek mogen hebben op de schending van de individuele vrijheden van de nieuwe inwoners 1
- een uitleg dat volgens Mill aardse landen niet mogen ingrijpen in het land Mars, omdat het land geen bedreiging voor andere landen vormt 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Individuele zelfbeschikking houdt in dat ieder voor zichzelf beslissingen moet kunnen nemen. Dit botst echter soms met de rechten van anderen. De vrijheid van een gemeenschap om zelf beslissingen te nemen kan soms een beperking van individuele vrijheid inhouden. In tekst 4 staat dat beslissingen in eerste instantie op basis van unanimitieit genomen zullen worden. Hier kan dus elk individu zich in vinden. Maar naarmate de kolonie groter wordt, zal dit niet meer altijd gaan 1
- Volgens Mill is zelfbeschikking het belangrijkste. Individuen moeten de vrijheid hebben om zelf beslissingen te nemen. De nieuwe inwoners hebben duidelijk minder vrijheid dan de oude inwoners. De aardse landen hebben volgens Mill het recht om kritiek te hebben op de slechte behandeling van de nieuwe inwoners 1
- Tegelijkertijd moeten landen volgens Mill net zo beschouwd worden als individuen. Ook landen hebben het recht op zelfbeschikking en dat mag niet ingeperkt worden door andere landen. Alleen in het geval dat een land een ander land schaadt, mag er ingegrepen worden. Dat is hier niet het geval. De aardse landen mogen dus niet ingrijpen in de gang van zaken op Mars, ook al zijn zij het er misschien niet mee eens 1

**14 maximumscore 4**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de tragedie van de meent eerder optreedt doordat het inperken van de gemeenschappelijke gronden sneller leidt tot schaarste 1
- een uitleg dat in *Utopia* het ondergraven van het gemeenschappelijk belang door individueel belang is opgelost door alle bezit gemeenschappelijk te maken 1
- een uitleg dat in *Utopia* schaarste door overbevolking door bevolkingspolitiek is opgelost 1
- een argumentatie of de tragedie van de meent onvermijdelijk is aan de hand van Mores *Utopia* 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Hardin houdt de tragedie van de meent in dat het gemeenschappelijk belang uiteindelijk ten onder gaat aan eigenbelang. Zolang er genoeg grond is, is er niet zoveel aan de hand, maar de kuddes worden uit eigenbelang steeds groter en er zal uiteindelijk niet meer genoeg gemeenschappelijke grond zijn. In het Engeland van de zestiende eeuw werden de gemeenschappelijke gronden ingeperkt, dus werden de grenzen van de meent versneld bereikt 1
  - More lost dit probleem van de tragedie van de meent op door alles tot gemeenschappelijk bezit te maken. In *Utopia* krijgt iedereen wat hij nodig heeft en niets méér. Het is dus onmogelijk gemaakt om als individu meer in te pikken van het gemeenschappelijk bezit en daardoor blijft er voor iedereen genoeg 1
  - Een andere oorzaak voor het ontstaan van de tragedie van de meent is volgens Hardin overbevolking. Omdat de opbrengst van het land niet in hetzelfde tempo meegroeit met de bevolkingsgroei ontstaat er op termijn schaarste. In *Utopia* wordt dit probleem opgelost door een strikte bevolkingspolitiek. Zo komen er nooit te veel mensen op één plek 1
  - Ik denk niet dat de tragedie van de meent onvermijdelijk is. Mensen denken misschien alleen aan hun eigenbelang op korte termijn en schaden daarmee het algemeen belang. Maar met de juiste maatregelen en regels moet dit op te lossen zijn. More denkt dat als iedereen genoeg krijgt, er ook niet meer de behoefte is om meer te bezitten. Ik weet niet of dat waar is, maar als de regels goed gehandhaafd worden, krijgen mensen niet de kans om meer dan nodig is te bezitten. Bovendien kan het probleem van een groeiende bevolking ook geregeld worden door maar een beperkt aantal kinderen toe te staan 1
- of
- Volgens mij is de tragedie van de meent uiteindelijk onvermijdelijk. Mores *Utopia* is niet voor niets een 'nergensland'. Dit soort idealen zijn gewoon niet te realiseren. Het zit in de menselijke natuur om meer te willen en voor je eigen belang te gaan. Je kunt wel een land maken met gemeenschappelijk bezit, maar dan zullen er altijd andere plekken zijn op de wereld waar dat niet zo is. En dan kom je dus vanzelf weer uit in een concurrentie om schaarse goederen 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

**15 maximumscore 3**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van rechtvaardigheid als een billijke overeenkomst tussen rationele wezens die hun eigen doeleinden hebben gekozen 1
- een uitleg dat Rawls Plato's samenleving zou afwijzen omdat er geen gelijke kansen zijn 1
- een argumentatie of Plato's samenleving toch achter de sluier van onwetendheid gekozen kan worden als iedereen doet waar hij goed in is 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het gedachte-experiment van de sluier van onwetendheid houdt in dat niemand zijn plaats kent in de samenleving, noch de talenten waarmee hij geboren wordt. Rawls stelt dat vanuit deze positie mensen het erover eens zijn dat iedereen gelijke kansen en rechten moet krijgen. Een samenleving is rechtvaardig wanneer deze gebaseerd is op billijkheid, dat wil zeggen dat niemand van tevoren op basis van zijn uitgangspositie benadeeld of bevoordeeld wordt 1
  - Plato's samenleving is gebaseerd op het aangeboren verschil tussen mensen. Wanneer je geboren wordt in de klasse van boeren kun je nooit bestuurder worden en bestuurders kunnen geen boeren worden. Plato's samenleving biedt geen gelijke kansen en is daarom in de ogen van Rawls niet billijk 1
  - Je zou daartegen in kunnen brengen dat in Plato's samenleving juist iedereen doet waar hij goed in is. Iedereen komt dus op de plek terecht in de samenleving waarin hij het beste functioneert. En als dit de beste plek is, waarom zou je dan nog iets anders willen? Vanachter de sluier van onwetendheid zou dus ook voor zijn samenleving gekozen kunnen worden, als dit betekent dat iedereen op de juiste plek terechtkomt 1
- of
- Ik denk niet dat Plato's samenleving ooit vanachter de sluier van onwetendheid gekozen kan worden. Plato gaat ervan uit dat je maar in één ding goed bent en dat daarmee jouw positie in de samenleving al helemaal vastgelegd wordt. Hij gaat ervan uit dat je datgene waarin je goed bent ook automatisch het liefst wilt doen. Bij Rawls kun je ook doen waar je goed in bent, maar je kunt ook iets anders doen als je dat wilt. Ik denk dat mensen altijd voor deze vrijheid zullen kiezen en niet voor Plato's vaste indeling 1

*Opmerking:*

*Een antwoord waarin beargumenteerd wordt dat Plato's samenleving niet vanachter een sluier van onwetendheid gekozen kan worden omdat de originele positie in Rawls' gedachte-experiment uitgaat van gelijkheid, moet, mits goed beargumenteerd, ook goed gerekend worden.*

## 5 Inzenden scores

---

Verwerk de scores van alle kandidaten per examinator in het programma WOLF.  
Zend de gegevens uiterlijk op 28 juni naar Cito.

## 6 Bronvermeldingen

---

tekst 1	bron: decorrespondent.nl - Sms-prijs-mais-Nairobi-naar-20255
tekst 2	naar: Michiel Korthals op Follow the Money (ftm.nl)
tekst 3	naar: Action for Solidarity Environment Equality and Diversity
tekst 4	naar: www.Mars-One.com